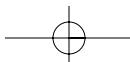
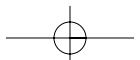
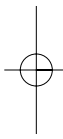
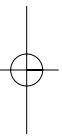

Zlatko MATIJEVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

»MAGNUM CRIMEN«
HRVATSKE
HISTRIOGRAFIJE

Hrvatski katolički pokret
i stvaranje jugoslavenske
države u interpretaciji
Viktora Novaka

Značajan je naročito i metod pisanja ove knjige, jer sve što je autor u njoj kazao on je i dokazao, kao da je pretpostavio budućeg oponenta, veoma lucidnog i elokventnog, kome nije hteo ostaviti prostora za špekulaciju pa je odmah izneo temeljne dokaze i uputio na njihove izvore. Zato je knjiga u prvom izdanju i prošla bez dostojne polemike pa je tiho povučena i spaljivana, a kod široke publike kao »satanska knjiga« anatemisana...

Slobodan FILIMONVIĆ, »Napomena izdavača uz drugo izdanje«, u: Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, MCMXLVIII — Beograd, MCMLXXXVI, [VI]

UVOD

Povjesničar dr. Viktor Novak rodio se 1889. u Donjoj Stubici, a umro je 1977. u Beogradu. Nakon završenih sveučilišnih studija, u Rimu je specijalizirao paleografiju. Neko je vrijeme radio u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a potom je na Sveučilištu, u zvanju docenta, predavao paleografiju. Radio je u Ministarstvu prosvjete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Karijeru sveučilišnog profesora nastavio je na beogradskom Sveučilištu (1924.). Osim znanstvenim radom bavio se glazbom i pjevanjem. Bio je predsjednik zagrebačkoga pjevačkog društva »Lisinski« i glazbeni kritičar (»Sveta Cecilija«).¹ Zanimljivo je da je Novak u mladosti pripadao Hrvatskom katoličkom pokretu (HKP).² U Beogradu je primljen u masonsku ložu »Dositej Obradović« (1924.).³

Najpoznatije Novakovo djelo »Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj«, za koje se, bez imalo dvojbe, može reći da je »nadrhistoriografski pamflet«,⁴ objavljeno je 1948. u Zagrebu. To opsežno djelo, s više od 1100 stranica velikog formata, tiskao je »Nakladni zavod Hrvatske« u nakladi od 4000 primjeraka. Kao predstavnik izdavača pojavljuje se sam autor.⁵

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
 hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Jedan od razloga zbog kojih je ta knjiga ugledala svjetlo dana može se pronaći i u tvrdnji Bogdana Krizmana da je nakon sastanka njegova oca Hinka,⁶ ministra u vladama kraljevske i komunističke Jugoslavije, s V. Novakom i Dušanom Brkićem, tadašnjim ministrom pravde Narodne Republike Hrvatske u obnovljenoj Jugoslaviji, bilo »odlučeno da se objavi Novakov »Magnum crimen« kao pripremni pamflet za suđenje zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepinču.⁷ Međutim »Magnum crimen« nije objavljen prije pokretanja sudskog procesa protiv nadbiskupa Stepinca te nije mogao poslužiti kao »dokazni materijal« na sudu. Iako je, navodno, rukopis knjige bio u cijelosti napisan »krajem novembra 1946.«,⁸ iz tiska je izišao tek dvije godine kasnije. Tvrdnje iznesene u Novakovoj knjizi, kao npr. ona o »proustaškoj orijentaciji najvećeg dijela [katoličkog] klera«,⁹ trebale su opravdati represivne mjere komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi i velikom broju njezinih svećenika, koji su na montiranim sudskim procesima osuđivani na najstrože kazne zbog navodnih zločina počinjenih tijekom postojanja Nezavisne Države Hrvatske (1941. — 1945.).¹⁰

Nastojeći opravdati pojavljivanje svog djela pred stručnom i inom čitateljskom javnošću, Novak je u »Predgovoru« napisao:

Da bi izlaganja problema bila što uvjerljivija i pristupačnija samostalnom zaključivanju čitaoca, trebalo je pozivati se ne samo na dokumentaciju u jednom kontinuiranom sintetičnom prikazivanju, nego je i u svim važnijim momentima i od česti citirati. Odatle tolika množina uvučenih tekstova radi svih onih, koji žele da se valjano i dokumentarno obavijeste o problemu, kojemu će se još dugo prilaziti radi istraživanja i utvrđivanja neophodnih dopuna.¹¹ No, ova je metoda ovdje upotrebljena još i zato, da bi se i protivnicima dala mogućnost da se upoznaju s dokumentacijom ne samo u njejoj interpretaciji nego i u čistom obliku.¹²

Cilj je ovog članka pokazati kako se Viktor Novak, pišući »Magnum crimen«, iznevjerio ne samo povijesnoj znanosti, nego i svojoj metodi citiranja i interpretiranja povijesnih izvora relevantnih za razumijevanje djelovanja najistaknutijih pripadnika HKP-a u razdoblju nestajanja Austro-Ugarske Monarhije s političkoga zemljovida Europe i nastajanja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. U tu je svrhu ukazano na neke Novakove tvrdnje o »Riječkoj spomenici« (1915.) i »Svibanjskoj deklaraciji« (1917.), iznesene u poglavlju »Vuk u jagnjećoj koži« (s. 45 — 65). Namjerno su uzeta samo ta dva primjera Novakove interpretacije djelovanja pripadnika

HKP-a tijekom Prvoga svjetskog rata, jer već i oni, sami za sebe, na dostatan način govore o svim osobitostima njegova »znanstvenog« pristupa jednom važnom segmentu crkveno-nacionalne povijesti hrvatskog naroda. Uostalom, cijela je knjiga napisana prema istom metodološkom obrascu te bi raščlamba nekih drugih povijesnih tema »obrađenih« u »Magnum crimenu« dala potpuno isti rezultat. U svrhu lakše usporedbe Novakovih »znanstvenih rezultata« s onima suvremene historiografije, u članku je, na temelju autentičnih povijesnih izvora, koji su uglavnom bili dostupni i V. Novaku, ali ih on zbog političkih razloga i svojih ideoloških ograničenja nije uzimao u obzir, prikazano stvarno značenje »Riječke spomenice« i »Svibanjske deklaracije«. Objektivna raščlamba važnosti tih dvaju dokumenata za daljnji razvoj vjersko-političkih događaja u hrvatskim zemljama nedvojbeno ukazuje da je znatan dio pripadnika HKP-a, predvođen Hrvatskim katoličkim senioratom,¹³ prihvatio jugoslavensku ideologiju kao svoj politički program te razmjerno svome društvenom utjecaju sudjelovao u stvaranju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka

NOVAKOVA POMUTNJA OKO »RIJEČKE SPOMENICE« (1915.)

Zlokobni pucnji u Sarajevu — 28. lipnja 1914. — označili su početak novog poglavlja u povijesti čovječanstva. Tragična smrt austro-ugarskog prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove supruge Sofije poslužila je kao povod za početak Prvoga svjetskog rata, dotada najvećeg ratnog sukoba u povijesti ljudskog roda. Niti taj rat, kao uostalom ni mnogi prije i poslije njega, nije zaobišao Katoličku crkvu te njezine svećenike i obične vjernike. Iako je ta vjerska zajednica, odnosno njezino duhovno i upravno središte — Sveta Stolica — službeno, od samog izbivanja rata, zauzela neutralno stajalište prema zaraćenim stranama, to nikako nije značilo da će katolički svećenici, neovisno o svom hijerarhijskom položaju, ostati samo pasivni promatrači, tj. da se neće djelatno uključiti u ostvarivanje određenih ciljeva koji nisu morali uvijek biti neposredno vezani uz njihovo duhovno zvanje. Ono što je vrijedilo za svećenike, u još se većoj mjeri odnosilo na katoličke svjetovnjake članove Seniorata, elitne organizacije HKP-a.

Kada je početkom 1915. postalo jasno da će, nakon potpisivanja tajnoga Londonskog ugovora, Italija ući u rat na strani sila Antante, pripadnici HKP-a, zajedno s najistaknutijim predstavnicima Slovenskoga katoličkog pokreta i još

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

nekim pojedincima, odlučili su se obratiti papi Benediktu XV. i od njega zatražiti zaštitu za hrvatski i slovenski narod nakon završetka rata. Događaji vezani uz »Riječku spomenicu« dobro pokazuju u kojoj mjeri Novak poznaje povijesne činjenice te kako ih, u skladu sa svojom »znanstvenom« metodom, interpretira.

On piše:

Pitanje ulaska Italije u rat bilo je već u svojoj završnoj fazi. Sve je to utjecalo da je najprije u Sloveniji nastupilo otrežnjenje i da su predstavnici najveće slovenske stranke,¹⁴ klerikalne, stali pod uplivom dr. Janeza Kreka¹⁵ mijenjati svoje koncepcije u vezi s krajem rata. Nove orijentacije zapražaju se i među hrvatskim klerikalcima. Prvi se Slovenci obraćaju Vatikanu i papi. No to ni u kom slučaju nije obilježavalo prekid s [Austro-Ugarskom] monarhijom. »U času kad se već naslutila vojna intervencija Italije [...] sastala se nekolicina političkih vođa kod ljubljanskoga biskupa dr. A. B. Jegliča¹⁶ (dr. Korošec,¹⁷ dr. Krek i dr. Šušteršič¹⁸), biskup dr. Mahnič¹⁹ sa Krka i dalmatinski narodni poslanici dr. Duličić²⁰ (Hrvat) i dr. [Božo] Vuković (Srbin). Sastavili su opširan memorandum na papu Pija X.²¹ u kojem su za orijentaciju vatikanske diplomacije izrazili želju Slovenaca i Hrvata da ostanu zajedno u jednoj i istoj državi pa makar koja to bila. Namjera ovog memoranduma je bila da se putem vatikanske diplomacije već unaprijed upozori svijet na to da Slovenci i Hrvati nipošto ne bi htjeli da poslije rata Italija otkine jedan dio teritorija na kojem žive Slovenci ili Hrvati. Kasniji događaji potvrdili su zle slutnje Slovenaca.²²

Svakako je važna činjenica da su od prisutnih četvorica bili duhovna lica, a peti, dr. Šušteršič, predsjednik klerikalne »Slovenske ljudske stranke«. Stoga nije ni čudo da slovenski klerikalci svoje preorijentiranje u ovim sudbonosnim trenucima vezuju s političkom orijentacijom Vatikana koja se u stvari iz osnova izmijenila poslije smrti pape Pija X.²³ Ili, drugim riječima, jednako kao što je episkopat u jugoslavenskim zemljama svoju orijentaciju u vezi s izbijanjem rata vezao s onom u Vatikanu,²⁴ tako i sada nastoji da za svoja katolička shvaćanja predobije Vatikan. Čitav tok događaja koji se odvija od ulaska Italije u rat i stalnost klerikalnih odnosa prema bečkoj kamarili dovodi u odlučnu sumnju dio misli da je u memorandumu bilo rečeno da Slovenci žele ostati zajedno s Hrvatima »u jednoj istoj državi pa makar koja to bila«. Ta država bila je i u njihovim očima, kao i u očima vatikanske diplomacije, samo katolička Austrija. U to se uopće ne može sumnjati.²⁵

Iako je Novak svoje zaključke o političkom držanju nekolicine slovenskih svećenika i političara izveo na temelju autentičnog citata iz Jugoslavicusove knjige, pokazao je da mu kritika izvora i utvrđivanje činjenica nisu jača strana, barem kad je riječ o crkveno-nacionalnoj povijesti slovenskoga i hrvatskog naroda. Nema nikakve dvojbe, da je osoba koja se potpisala pseudonimom »Jugoslavicus« bila relativno dobro obaviještena o tajnim političkim akcijama dijela pripadnika katoličkih pokreta dvaju naroda. Naime, do ljubljanskog je sastanka uistinu došlo, ali na njemu nije sročeni nikakav »memorandum« koji bi »slovenski klerikalci« uputili papi Benediktu XV. Radilo se samo o jednom u nizu sastanaka na kome se raspravljalo o sadržaju memoranduma koji će Benediktu XV. biti dostavljen u proljeće 1915.²⁶ U historiografiji je taj memorandum poznat kao »Riječka spomenica«. Novakovi zaključci temeljeni na nepostojećem memorandumu (spomenici) prkose elementarnoj logici te ne zaslužuju daljnju pozornost.

Bilo bi pogrešno misliti da Novak nije znao za postojanje »Riječke spomenice«. Dapače, on o njoj piše sljedeće:

Treba da se kaže da je nezavisno od akcije slovenskih klerikalaca postojala i jedna hrvatska, kojom je i opet rukovodio Slovenac, krčki biskup A. Mahnič,²⁷ koji se već prije pogibije austrijskog prijestolonasljednika Ferdinanda zagrijavao za trijalizam²⁸ dajući mu potrebne podatke, kako o tome govori u svojim uspomenuama jedan od inicijatora hrvatske klerikalne akcije u Vatikanu dr. Fran Binički.²⁹

Dr. Fran Binički bio je ranije saradnik biskupa Mahniča. Još u samom početku rata želio je taj klerikalac i frankovac da dvojica članova klerikalnog Seniorata, istaknuti klerikalni prvoborci koji su proizašli iz klerikalnog akademskog udruženja »Domagoja«,³⁰ dr. Rudolf Eckert³¹ i dr. Petar Rogulja,³² pođu u Berlin da razviju akciju u cilju uspostavljanja nezavisne Hrvatske. Poslije izvjesnog kolebanja dr. Binički je ovoj dvojici predložio da se obrate na Benedikta XV., i ti na kraju odluče da to učini biskup Mahnič. Na prvom sastanku, na kome se raspravljalo o angažiranju Vatikana za hrvatske stvari, bili su pored biskupa Mahniča još i provincijal konventualaca fra Joso Milošević³³ i dr. Fran Binički. Sastanak je održan kod riječkih kapucina. Kad je stvar sazrela, pročitana je na jednom novom sastanku, kome su prisustvovali još i don Frano Bulić,³⁴ dr. Janez Krek, pa i stari dr. Matko Laginja,³⁵ jedini laik među samim svećenicima, i spremljena spomenica naslovljena na Benedikta XV. U spomenici se apelira na papu da zagovori hrvatske interese na

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

»Magnum Crimen«

hrvatske historiografije

- Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka

budućoj konferenciji mira, vjerujući da će na nju biti pozvan i predstavnik Svete Stolice. Spomenicu je potpisao u ime sviju sam biskup Mahnić, a odneli su je u Rim fra J. Milošević i fra M. Škrivanić.³⁶ »Papa primi vrlo ljubazno izaslanike i obeća, da će za hrvatski narod učiniti sve, što uzgogne, ako ga puste na mirovnu konferenciju. Usput spomenu papa o. Miloševiću, da je Rusija izdala Hrvate...«.³⁷

Drugih saznanja o »Riječkoj spomenici« Novak nema, iako su već neki suvremenici ponešto progovorili o njezinom sadržaju. Drugim riječima, koristeći se metodom selektivnog citiranja nepobitno autentičnih izvora, Novak je donosio zaključke koji imaju sretno svojstvo da su se izvrsno uklopili u njegovu unaprijed stvorenu sliku o neprijateljskom držanju dijela pripadnika HKP-a prema stvaranju jugoslavenske državne zajednice.

Naime, činjenica je da je vlč. Binički već prvih mjeseci rata došao na ideju da bi trebalo poduzeti odlučne korake kod Sv. Stolice, odnosno pape Benedikta XV., u svrhu osiguranja budućnosti Hrvatske, neovisno o tome kako će završiti rat. Smatrao je da akciju trebaju uzeti u svoje ruke vodeći ljudi HKP-a. On je, 20. prosinca 1914., iz Senja pisao R. Eckertu:

Mene je strah za budućnost hrvatskoga naroda. Svršilo se kako mu drago, nama se slabo piše. [...] A kako se nagoviješta, mi ćemo na diobi dobiti gole kosti, ako ne i batine. [...] Morali bismo u prvom redu tražiti okrilje u Svete Stolice. [...] Mislim da bi trebalo napisati spomenicu u ime Seniorata — i to što prije — i preporučiti Svetome Ocu, da na diobi posegne za nas. Mogao bi potpisati naš Prorok [Mahnić] i još par (ti, Pero [Rogulja], Milko [Kelovič],³⁸ Janko [Šimrak],³⁹ a možda što više). [...] Ne bi li bar koji skočio u Rim?... Rudi, budućnost je Hrvatske u Božjim i našim rukama.⁴⁰

Prihvativši Eckertovu sugestiju i poziv biskupa Mahnića, vlč. Binički se uputio u Rijeku, gdje je stigao krajem veljače 1915. U blagavaonici kapucinskog samostana vlč. Binički je biskupu Mahniću predao spomenicu koju je »sam na brzu ruku bio sastavio«.⁴¹ Istom prigodom sastao se i s o. J. Miloševićem, koji mu je rekao da je još 1914. bio u audijenciji kod Benedikta XV. te da mu je predao svoju spomenicu.⁴² Osim sebe i o. Miloševića, vlč. Binički kao prisutnike navodi još samo biskupa Mahnića i kapucinskog provincijala o. Bernardina Škrivanića.⁴³ Prisutni svećenici složili su se da treba sastaviti spomenicu »ispred svih Hrvata katolika«, a da bi je morali potpisati »hrvatski biskupi i odlični svjetovnja-

ci». ⁴⁴ Bilo je dogovoreno da biskup Mahnić sastavi spomenicu uz pomoć vlč. Biničkog i o. Miloševića.

Na pisanju spomenice radilo se užurbano, jer se očekivalo da će Italija uskoro ući u rat. Kada je prva verzija spomenice bila napisana, ponovno je 6. ožujka 1915. bio sazvan sastanak kod riječkih kapucina. Na tom je sastanku bilo prisutno mnogo više ljudi: biskup Mahnić, vlč. Binički, o. Milošević, msgr. F. Bulić, M. Laginja, A. Dulibić, vlč. Milan Pavelić, ⁴⁵ o. M. Škrivanić, P. Rogulja te Slovenci vlč. Krek i vlč. Korošec, ali i neki drugi neidentificirani pojedinci. ⁴⁶ Vlč. Pavelić je zadužen da skupi potpise hrvatskih i slovenskih crkvenih dostojanstvenika i svjetovnih uglednika. No, budući da je to bilo skopčano s nepremostivim teškoćama, od toga se odustalo, pa je »Spomenicu« potpisao samo biskup Mahnić. ⁴⁷ Stoga se »Spomenica« često naziva i njegovim imenom. Nakon što je »Spomenica« bila prihvaćena u Rijeci i nešto kasnije u Ljubljani, mogla je biti upućena papi. ⁴⁸

Nažalost originalni tekst »Riječke spomenice« nije dostupan ⁴⁹ pa se ne može sa sigurnošću utvrditi što je sve u njoj zaista pisalo i što su njezini autori tražili od Benedikta XV. U »Spomenici« je neosporno to da se od pape tražilo zauzimanje na mirovnoj konferenciji za »pravedne zahtjeve« hrvatskoga naroda: »Ostane li austrougarska monarhija, Hrvati i Slovenci traže svoju vladu u Zagrebu, neovisnu o Beču i Pešti. Propadne li monarhija, Hrvati i Slovenci biraju sebi vladara posve slobodno...«. ⁵⁰ Veoma je zanimljiva tvrdnja vlč. Biničkog da je o. Milošević kasnije dodao i »treću mogućnost«, tj. da se »Hrvati mogu složiti i s drugima izvan monarhije«. ⁵¹ Taj dodatak »Spomenici« jasno ukazuje da su već tada, u jeku ratnog sukoba, neki katolički krugovi, u kojima su i hrvatski seniori imali istaknuto mjesto, »gajili opciju stvaranja južnoslavenske države većih dimenzija« u kojoj bi se našli osim Južnih Slavena iz Monarhije i oni izvan njezinih granica. ⁵² Tu tvrdnju dobro potkrijepljuje ondašnji savjetnik ruskog veleposlanstva u Rimu, Nikolaj Vasiljevič Poggenpohl. On, naime, u svome izvješću od 24./11. travnja 1915., temeljenom na informacijama dobivenima od poznatoga ruskog novinara Vsevoloda P. Svjatkovskog, piše svome ministru vanjskih poslova Sergeju Dimitrijeviču Sazonovu o sastanku u riječkom kapucinskom samostanu, te, između ostaloga, tvrdi:

U Rim stigli su franciskanski provincijal Dalmacije Milošević i nećak kapucinskoga provincijala Hrvatske Škrivanić. Saopćuju, da danas sve stranke jugoslavenskih zemalja teže za potpunom likvidacijom Austro-Ugarske. Škrivanić — koji

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
 hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

»Magnum Crimen«

hrvatske historiografije

- Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka

je kapucin iz Rijeke, gdje je antiklerikalac Supilo⁵³ bio izabran⁵⁴ glasovima protivnika kapucina — odobrava program Supila, kako ga je ovaj izložio u novini »Novoje Vremja«, opravdava prijašnju politiku Supila protiv kapucina tumačeći pogrešne pretpostavke o njihovom austrofilstvu. Slavenški osjećaji katoličkog svećenstva su toliko jaki, da isto bez kolebanja prihvaća pitanje priznanja pravoslavne dinastije. Pred mjesec dana održalo se na Rijeci savjetovanje svih klerikalnih političkih prvaka jugoslavenskih zemalja, izim Sušteršića i Bosanaca, s kojima je veza prekinuta. Zbor je odlučio tražiti, da hrvatske i slovenačke zemlje moraju u svakoj kombinaciji ostati jedna nerazdjeljiva cjelina. Skup priznao je poželjnim, da bi Hrvati i Slovenci postali dijelom ujedinjene jugoslavenske države pod državom (!) Karađorđevića. Na Italiju gledaju kao na glavnog neprijatelja, pošto ona želi raščlaniti južno Slavenstvo.⁵⁵

»Riječku spomenicu« u Rim su odnijeli o. Milošević i o. M. Škrivanić. Uručivši papi »Spomenicu« dobili su od njega obećanje da će se založiti za ono što se u njoj traži, ako mu bude omogućeno sudjelovanje na mirovnoj konferenciji.⁵⁶ Istom je prilikom Benedikt XV. priopćio dvojici redovnika da je Rusija pristala na Londonski ugovor (1915.), te da je zapravo tako ostavila južne Slavene na milost i nemilost velikih sila. Time ih je želio upozoriti na opasnosti koje su vrebale na hrvatske zemlje sa zapada, ali i s istoka.⁵⁷

Osim papi, primjerak »Spomenice« uručen je tadašnjem državnom tajniku kardinalu Pietru Gasparriju.⁵⁸

O boravku o. Miloševića i o. Škrivanića u Rimu ostala je zabilježena i jedna veoma poučna anegdota. Naime, Petar Grgec⁵⁹ je u svojim romansiranim uspomenu opisaio svoj razgovor s P. Roguljom:

A je li ti poznato, da je jedan rimski visoki dostojanstvenik, kada mu je bio pokazan taj memorandum [»Riječka spomenica«], pitao Oca Miloševića: »Pa zašto ta Hrvatska ne bi bila potpuno sama za sebe? Odgovorili su mu, da se ne bi mogla održati u modernoj svjetskoj utakmici, u kojoj mogu opstojati samo veliki državni organizmi. A rimski je dostojanstvenik na to rekao: »Kako malena? Dođe jedan rat, pa se proširi desno; dođe drugi rat, pa se proširi lijevo!« Pri tom je pokazao laktima, kako bi se to imalo dogoditi.⁶⁰

O. Milošević i M. Škrivanić dolazili su u Rimu u doticaj i s osobama izvan službenih krugova Katoličke crkve. Posebno je bio zanimljiv susret s dr. Antom Trumbićem.⁶¹ O. Milošević je toga istaknutoga hrvatskog političkog emigranta upozorio da je Rusija pristala uz uvjete iz Londonskog

ugovora. Ruski veleposlanik u Rimu, Anatolij Nikolajevič Krupenski, licemjerno je uvjeravao Trumbića da to nije istina.⁶²

Nakon povratka dvojice kapucina u Rijeku ponovno je došlo do manjeg izvještajnog sastanka. Među sudionicima su, osim o. Miloševića i M. Škrivanića, sigurno bili: vlč. Binički i biskup Mahnić te još neke za sada nepoznate osobe. Povratnici iz Rima izjavili su pred okupljenima da im je Trumbić natuknuo kako bi bila »priješka potreba« da neki katolički svećenik u inozemstvu »radi za Hrvatsku«.⁶³ Vlč. Binički se ponudio da će otići u Švicarsku, a biskup Mahnić je bio spreman da u tu svrhu pošalje u inozemstvo Antuna Pilepića,⁶⁴ svećenika svoje biskupije. Zbog ulaska Italije u rat na strani Antante ti se planovi nisu mogli ostvariti.⁶⁵

Ono što nije uspjelo ljudima iz Mahnićeva kruga pošlo je za rukom vlč. Franu Barcu,⁶⁶ koji je potkraj kolovoza 1915. stigao u Švicarsku. Zahvaljujući adresi koju je dobio od seniora Rogulje, on je na zaobilazan način uspio doći do predstavnika Jugoslavenskog odbora.⁶⁷ Tijekom rata vlč. Barac je tri puta boravio u Švicarskoj.⁶⁸

Premda je teško govoriti o neposrednim uspjesima koje je »Riječka spomenica« eventualno imala, može se pretpostaviti da je »Svibanjska deklaracija«, na neki način, bila njezina posljedica. Sam vlč. Binički o tome kaže: »Ne mogu stalno tvrditi, ali mogu nagađati, da je svibanjska deklaracija posljedica Spomenice«.⁶⁹

NOVAKOVA INTERPRETACIJA »SVIBANJSKE DEKLARACIJE« I »DEKLARACIJSKOG POKRETA« (1917.-1918.)

Krajem studenoga 1916. umro je car i kralj Franjo Josip I. Njegova je smrt bila znak za južnoslavenske političare u Monarhiji da se počnu intezivnije usmjeravati prema zahtjevu za što većom, odnosno po mogućnosti potpunom samostalnošću njihovih tada administrativno-politički razdijeljenih zemalja. Svoj su zahtjev temeljili na »narodnom načelu« i »hrvatskom državnom pravu«. Ta su dva načela bila izričito istaknuta u »Svibanjskoj/Majskoj deklaraciji« Jugoslavenskog kluba u Carevinskom vijeću u Beču:

Potpisani narodni zastupnici u «Jugoslovenskom klubu» udruženi, izjavljuju, da na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava zahtijevaju ujedinjenje svih zemalja u monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno, od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
- Hrvatski katolički pokret i
stvaranje jugoslavenske
države u interpretaciji
Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

»Magnum Crimen«

hrvatske historiografije

- Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka

žezlom Habsburško-lorenske dinastije, te će se sa svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtjeva svoga jednog te istog naroda.

S ovim pridržajem potpisani će učestvovati u radu Parlamenta.

U Beču, 30. maja 1917.

Dr. Korošec. Dr. M. Laginja.

Dr Karl Vertovšek, Vjekoslav Spinčić,⁷⁰

Dr Otokar Rybař, Dr. Vladimir Ravnihar, Eugen Jarc,

Don Ivo Prodan,⁷¹ Janez Hladnik, Franz Pišek,

Ivan Roškar, Josip Gostinčar, Mihael Brečić,

Josip vitez Pogačnik, Dr Lovro Pogačnik,

Dr Melko Čingrija,⁷² Dr A. Gregorčić, Dr Janez Krek,

Dr. Sesardić, Dr. F. Janković, Dr. Šušteršič, Fon,

Dr A. Dulibić, Dr Benković, Juraj Biankini,⁷³

Dr Ivčević, Dr. A. Tresić-Pavičić,⁷⁴ F. Demšar,

Prof. J. V. Perić, Dr. Josip Smodlaka,⁷⁵ Fr. Jaklič.⁷⁶

O nastanku »Svibanjske deklaracije« i njezinim ciljevima Novak piše:

Benedikt XV., kad je 1917. poduzeo akciju za mir među zaraćenim stranama,⁷⁷ ni u snu nije pomislio da bi Austrija smjela da nestane kao velika sila. Vatikan se nesumnjivo mogao saglasiti s takvom koncepcijom slovenskih biskupa i svećenika, kao i hrvatskih, koja nije ni u čemu dirala suverene prerogative apostolskog kralja. Svakako je sigurno da je Benedikt XV. u svim svojim diplomatskim koncepcijama imao pred očima isključivo jačanje katolicizma po kome bi obnova katoličke Poljske, oslobođenje Belgije, odstranjenje ruskog utjecaja na Balkanu došlo također do vidnog izražaja i u reformiranoj Austriji u kojoj bi i katolički Jugoslaveni bili zadovoljeni. Odatle i podudaranje vatikanskih kao i hrvatskih i slovenskih klerikalnih shvaćanja u stvarima obnovljene Austrije kojoj bi trijalistički Ferdinandov plan trebao da produži život. [...] Nije bez značenja da se s ovim nastojanjem Vatikanske Kurije podudara i nastojanje izvjesnog broja slovenskih političara, manifestirano u bečkom parlamentu 30. maja 1917. Njihova deklaracija imala je da označi zahtijevanja Jugoslavena u vezi s novim uređenjem monarhije na načelu narodnom i hrvatskog državnog prava pod habsburškom dinastijom. [...]

Svakako pada u oči da je iz Ljubljane inicirana agitacija za Majsku deklaraciju naišla na topli prijem u svim ostalim jugoslavenskim pokrajinama, naročito u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Dalmaciji. Štoviše ovu su agitaciju uglavnom vodili klerikalci, dakako njihove vođe i njihova štampa. Na-

ročito je veoma aktivan na tom poslu »Hrvatski katolički seniorat«. Razumljivo je i zašto. Za hrvatske klerikalce bilo je mjerodavno držanje krčkog biskupa Antona Mahniča. [...]

[On će se zalagati] za Majsku [...] deklaraciju u zagrebačkim klerikalnim »Novinama«, preteći »Narodne politike« i »Hrvatske straže«, pod naslovom »Politika hrvatskih katolika«. (Ili »Jugoslavenstvo i katolicizam«, ili »Srpski problem«, »Sloga s pravoslavnom braćom«, ili »Za bratsko ujedinjenje«). Članci su objavljeni mjeseca maja 1918. o prvoj godišnjici Majске deklaracije. Ti članci imali su s jedne strane, ne samo propagandni karakter nego i polemički s onim klerikalcima koji nisu htjeli ništa znati ni o Jugoslaviji cara Karla, već samo o velikoj Hrvatskoj Franca Ferdinanda. U tome je bio naročito uporan sarajevski nadbiskup Stadler koji je protiv Majске deklaracije postavio zahtjev »Rješenja državo-pravnog pitanja na jugu monarhije u hrvatskom smislu, na temelju hrvatskog državnog prava, te uz neoskvrnjeno očuvanje hrvatske narodne i državne individualnosti.«⁷⁸ [...]

U drugom članku »Politika hrvatskih katolika« daju se ustvari crkveno-politički i vjerski razlozi zbog kojih se biskup Mahnič tako gorljivo zalaže za Majsku deklaraciju. [...] Ova iskrena ispovijest vođe katoličkog pokreta pokazuje kakve su pobude utjecale na njega kao i na njegove pristalice da se sada odjednom, kad je bilo već čitavome svijetu jasno da je slom centralnih sila neizbježan, založi svim svojim autoritetom za taj politički pravac. To je proširenje ne samo crkvenog utjecaja nego i njegov prozelički cilj, t. j. sjedinjenje pravoslavnih sa rimskom crkvom. Tako je on gledao na Majsku deklaraciju prije osnivanja Jugoslavije, koju je on dogledavao i želio u okviru Habsburgove monarhije, jer je nju iskreno u srcu nosio [...], tako je on mislio i pred svoju smrt (1920.) kad poručuje svojim pristalicama:

To jedinstvo (katoličkog pokreta) moramo sačuvati, jer imamo veliku zadaću da se s rastavljenom braćom ujedini-mo u jednom ovčinjaku Kristovom. O, kad bismo mi Sloven-ci i Hrvati shvatili tu svoju misiju! Moramo se čvrsto držati u tom radu stijene Kristove, na kojoj je Krist sazidao svoju Crkvu. Rim je princip našeg jedinstva. On je izvor sve istine. I uz Episkopat moramo čvrsto stajati, jer je to veza koja nas veže s Petrovom stolicom.⁷⁹

Dakle, i opet na liniji Stadlerova »klerikalnog programa za XX. vijek«.⁸⁰ Jer, i ovdje biskup Mahnič u poglavlju »Zar smo protiv Monarhije« ni u snu ne pomišlja da bi se Hrvati odrekli habsburške dinastije, koja je i za njega najsigurniji

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
 hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
 hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

oslonac katolicizma na Balkanu, a taj se samo pomoću monarhije može širiti na Istok!

Svakako, ovakve su crkveno političke misli mogle imati ne samo puno razumijevanje nego i potpunu podršku Vatikana u njegovoj politici prema bliskom, slavenskom Istoku. Treba priznati da je biskup dr. Mahnič u svom katoličkom idealizmu bio sada potpuno iskren, kao što je bio i nadbiskup Stadler u spomenutoj izjavi protiv Majske deklaracije [...].

Međutim, najveći dio klerikalaca pošao je za shvaćanjima i ciljevima biskupa dr. Mahniča. U samom Sarajevu bude objavljena u »Hrvatskom dnevniku« 26. novembra 1917. deklaracija kojom su se pojedini raniji pristalice Stadlerovi, među njima i pojedina duhovna lica, solidarizirali s Majskom deklaracijom protiv Stadlerove izjave.⁸¹ Isto tako solidarizirao se s Majskom deklaracijom mjeseca decembra 21 bosanski franjevac⁸² kao što će se tih dana izjasniti i hercegovački franjevci, njih sedamdesetak. Ali ovi hercegovački franjevci još su sasvim u austrijskim vodama, jer u prvoj točki svoje izjave »s velikom zahvalnošću pozdravljaju mirovnu pripravnost našega kralja Karla, kao prvi — ako Bog da — tračak blizoga mira«. U drugoj oni »žele da se predstojeći mir sklopi na temelju pravednosti i slobode prema vječnim zasadama kršćanstva, razvijenim od svetog Oca Pape Benedikta XV.«; u trećoj točki »traže da se u Habsburškoj monarhiji provede potpuna ravnopravnost naroda«; na kraju, u četvrtoj solidariziraju se s Majskom deklaracijom »kojom se za sve Hrvate, Srbe i Slovence u monarhiji na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava zahtijeva ujedinjenje i državna samostalnost pod uzvišenim žezlom Habsburga«.⁸³ Prema tome u shvaćanju Majske deklaracije sa strane bosanskih i hercegovačkih franjevaca bilo je vidne razlike.

Nesumnjiva dva autoriteta, biskupi Jeglič⁸⁴ i Mahnič, dali su Majskoj deklaraciji svojim interpretacijama i uputama izrazite katoličko-propagandne osnove. S njima je njihova štampa udruženim snagama i veoma glasno i samosvjesno propagirala jugoslavensku misao zaodjenu u njihove klerikalne planove. Odatle i njihovi pozivi na slogu i jedinstvo, bratstvo i ljubav, okupljanje pozitivnih snaga a osuđivanje onih koji su njihovo jugoslavenstvo promatrali sa skepsom pa i neprikrivenim nepovjerenjem i kritikom. Jer, generacije koje su punile austrijske zatvore i koje su se 1914. onako odlučno suprotstavile austrijskom kao i frankofurtimaškom teroru,⁸⁵ nisu mogle u ovom klerikalnom jugoslavenstvu

vidjeti jednu iskrenu politiku. Smatralo se, s jedne strane, da se klerikalci kamufliraju od straha pred odgovornošću, ako bude nastupio potpun slom monarhije i osnovana Jugoslavija izvan okvira Austro-ugarske monarhije. [...] Nekompromisni, napredni i vrlo odlučni politički aktivizam u smjeru punih i širokih narodnih aspiracija pod teškim uslovima za štampu, 1917. i 1918. zastupala je »Hrvatska njiva«, zagrebački tjedni političko-kulturni časopis. U njoj se prvi put i na nedvosmislen način ne samo analizira Majska deklaracija nego se ukazalo na njezinu pozadinu i njenu misiju, koju je trebala da izvrši u bližoj i daljoj budućnosti. [...]

Anonimni kritičar »Spectator« u članku »Vjera i politika«⁸⁶ analitički je ušao u suštinu Majske deklaracije kad analizira Mahnićovo gledanje na misijsku ulogu oživotvorenja Majske deklaracije u našem narodu, kao zlatnom mostu preko koga ima da prijeđe opće katoličenje pravoslavnog Balkana. Mahnić je, naime, podvukao da je Majskom deklaracijom narodna politika stupila »u službu politike kraljevstva božjeg«. Od ujedinjenja Mahnić očekuje ne samo jačanje političke svijesti nego i jačanje katoličke svijesti na Slavenkom Jugu. [...]

Mahnić je bio tvrdo uvjeren da »jedino od politike, vođene u smislu svibanjske deklaracije, možemo nadati pravomu napretku i hrvatstva i katolištva, kako na Balkanu tako i na Istoku uopće«. Nema sumnje da je ovim Mahnić otvoreno ispovijedao i naglasio princip klerikalizma u jugoslavenskoj politici, princip vjerski koji je imao da pomoću jugoslavenske politike izvrši misiju rimske Propagande fidei, koja je oduvijek od svog postojanja stalno gledala na Balkan, i u raznim vremenima i u raznim vidovima vršila misionarsku akciju. Zato je i sasvim dosljedno zaključivanje da je klerikalizam u svojoj osnovnoj i posljednjoj liniji »zloupotrebavanje vjere u političke svrhe, kao i zloupotrebavanje politike u vjerske i crkvene svrhe. Kao takav on je već sam po sebi opasan za svaki narod, jer njegove najsvetije duhovne osjećaje stavlja u službu političkih interesa crkve kao organizacije, koja teži za svjetsko-političkom moći. No klerikalizam u neslobodnom narodu znači još i daleko veću opasnost. Tu biskupi, postavljeni po tuđinskoj moći, upravljaju političkim djelovanjem svojih podređenih organa, a preko njih vode i narod. Vode ga zloupotrebjavajući vjeru eventualno i u korist faktora koji su izvan njega«. [...]

Za ovakvo jugoslavenstvo mogao se zalagati austrofil Jeglič i njegova S[lovenska] L[judska] S[tranka], za njega se mogao zalagati i biskup Mahnić i »Hrvatski katolički senio-

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
 hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

rat«, taj pravi duhovni vođa hrvatskih klerikalaca u novoj preorijentaciji,⁸⁷ pod vodstvom dra Petra Rogulje, organizatora klerikalnih akcija. Sada su oni vješto povezali ciljeve hrvatske politike u Austriji, koja je bila pred slomom s ciljevima Vatikana, zacijelo, predviđenima i utvrđenima u Memorandumu iz 1915. — prethodniku Majske deklaracije u 1917! Za ovakvu Majsku deklaraciju mogao se zalagati i biskup Mahnić, koji je sa hrvatske strane učestvovao 1915. u akciji da se Vatikan predobije za trijalističku tezu »u okviru« carske monarhije. Nema sumnje da je vrlo značajno naslućivanje dra F. Biničkoga s obzirom na veze Mahnićeve spomenice papi (1915.) i Majske deklaracije (1917.). [...]

Ovo je u stvari i osnovna potka na kojoj se plela sva složenost nove »jugoslavenske« politike hrvatskih klerikalaca. Samo jedna etapa u »klerikalnom programu za XX. vijek« utvrđenom 1900! U tome je i sve naličje i pravi duh Majske deklaracije, kako su je klerikalci nametnuli velikom dijelu jugoslavenske javnosti za vrijeme posljednje dvije godine u Austrougarskoj. Ali i Jegličevo i Mahnićevo nastojanje nije bila knjiga zapečaćena sa sedam pečata. »Hrvatska njiva« mogla je da u samom razvoju ovoga problema ukaže na svu pozadinu kao i ciljeve kuda vodi ovo i ovako shvaćeno »jugoslavenstvo«. Sa sigurnošću ukazuje se na Mahnićevo i Jegličevo »poslanstvo ujedinjenja«, t. j. na otvoren plan unijaćenja Balkana, kao na pravi rimski Drang nach Osten — po uzoru Stadlerovog gotovo četiridecenijskog djelovanja u Bosni i Hercegovini.⁸⁸ »To je politika Mahnič-Bauer-Jeglićeva, koja se samo prikazuje jugoslavenskom, da bolje uspije, a u stvari je oružje vatikanske propagande za pokatoličenje Balkana! [...]« Pisac ovog članka odbija da ga vodi težnja da razbije koncentraciju narodnih snaga u konačnom obračunu s Austrijom, već govori po dužnosti i uvjerenju da treba unošenje razdora upravo pomoću vjere odmah suzbiti upravo sa hrvatske strane kako ne bi Srbi mogli da pomisle da tako misle svi Hrvati, pristalice narodnog jedinstva bez odlučne borbe s makinacijama imperijalističkog klerikalizma. »Jer, koliko je našem narodu opasan njemački Drang nach Osten, toliko mu je opasan i rimski Drang nach Osten. Štoviše, ovaj mu je još opasniji, budući da mu je tendenca, da razori temelj i preduvjet ujedinjenja i oslobođenja Jugoslavena — narodno naše jedinstvo. Zato i opet: dalje od klerikalizma.«⁸⁹ [...]

Majska deklaracija je prvo kompromitiranje i prva zloupotreba jugoslavenske misli.⁹⁰

U nekadašnjoj se jugoslavenskoj historiografiji i publicistici o »Svibanjskoj deklaraciji« davalo različite, ponajčešće veoma proturječne ocjene. Ipak, sve se one mogu svesti na dva prevladavajuća shvaćanja. Jedno je prikazivalo »Deklaraciju« kao djelo bečkog dvora, i tvrdilo da predstavlja odraz »trijalističke koncepcije« rješenja južnoslavenskog pitanja unutar granica Monarhije, pa je stoga nužno bila izraz političkog oportunitizma. Drugo je, pak, tvrdilo da je ona bila stvar političke taktike u tadašnjim ratnim uvjetima, ali da je poslužila kao oružje koje je omogućilo promicanje ideje i samu akciju stvaranja zajedničke države južnoslavenskih naroda (bez Bugara), izvan granica Monarhije.⁹¹

Međutim, značenje »Svibanjske deklaracije« nije bilo sadržano samo u njezinom pitijeski sročenom tekstu i upotrijebljenim formulacijama, nego i u pokretu koji se oslonjen na nju razvio nakon njezina objavljivanja. »Deklaracijski pokret« daleko je prerastao početne zamisli autora i potpisnika »Deklaracije«.

Iako je Seniorat formalno pristao uz »Svibanjsku deklaraciju« na svom zagrebačkom sastanku, održanom prvih dana srpnja 1917., zagrebačke »Novine«, koje su se nalazile u njegovim rukama, već su je sljedeći dan poslije objavljivanja, bezrezervno podržale.⁹²

U Hrvatskoj se, u državnom Saboru, za »Svibanjsku deklaraciju« prva izjavila Starčevićeva stranka prava (»milinovci«).⁹³ To je bilo veoma važno, jer se radilo o tada središnjoj hrvatskoj političkoj stranci. Pravaši »frankovačke« orijentacije (Stranka prava) nisu podržali »Deklaraciju«.⁹⁴

U svojoj agitaciji za »Svibanjsku deklaraciju« članovi »Južnoslavenskog/Jugoslavenskog kluba« posvećivali su posebnu pozornost Bosni i Hercegovini. Naime, držali su da deklaracijska politika upravo tamo polaže svoj ispit zrelosti.⁹⁵ Senior Rogulja je tvrdio da je Bosna »točka, gdje se mora stvoriti ili uništiti naše narodno jedinstvo«.⁹⁶ Sarajevski »Hrvatski Dnevnik«, koji je bio pod utjecajem vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera, pisao je početkom srpnja 1917. da nadbiskup u ime Hrvata-katolika prihvaća »Svibanjsku deklaraciju«.⁹⁷

Vlč. Korošec, predsjednik »Jugoslavenskog kluba«, doputovao je 31. kolovoza 1917. u Sarajevo.⁹⁸ Njegova je zadaća bila doznati mišljenje vodećih političkih krugova u Bosni i Hercegovini. Na sastanku održanom 3. rujna 1917. u sarajevskom franjevačkom samostanu nakon rasprave je usvojena »Izjava« kojom je prihvaćena »Svibanjska deklaracija«. »Izjavu« su potpisali franjevci, katolički svjetovni kler i

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

»Magnum Crimen«

hrvatske historiografije

- Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka

neki ugledniji katolički svjetovnjaci.⁹⁹ Ono što je vlč. Korošca najviše zanimalo bilo je mišljenje nadbiskupa Stadlera i držanje njegove političke skupine prema »Svibanjskoj deklaraciji«. Dr. Ivo Pilar¹⁰⁰ obrazložio je stajalište Stadlerovih političkih istomišljenika, ističući da je ta skupina za ujedinjenje »hrvatskih povijesnih zemalja«. Ujedinjene hrvatske zemlje trebale bi imati status »condominiuma« obiju pola Monarhije. Drugim riječima, kako je to naglasio nadbiskup Stadler, on i njegovi politički suradnici nisu mogli odstupiti od zauzetih stajališta utvrđenih u »Promemoriji«, koju su ing. Josip pl. Vancaš¹⁰¹ i dr. Pilar predali caru i kralju Karlu I. (IV.) još u kolovozu iste godine.¹⁰² Nepovoljan ishod Korošćeva razgovora sa Stadlerovom skupinom bio je uveliko nadoknađen uspjehom kod bosanskih i hercegovačkih franjevaca, koji su bezrezervno podržali »Svibanjsku deklaraciju«.¹⁰³

Prije nego što su se bosanski i hercegovački franjevci javno opredijelili za »Svibanjsku deklaraciju«, došlo je do objavljivanja Stadlerove »Izjave« u »Hrvatskom Dnevniku« (16. studenoga 1917.).¹⁰⁴ U četiri točke »Izjave« zaokruženo je viđenje nadbiskupova političkog kruga o budućnosti Hrvata u Monarhiji. U prvoj je točki traženo da se državno-pravno pitanje na jugu Monarhije riješi na »temelju hrvatskoga državnoga prava te uz neoskrvnjeno očuvanje hrvatske narodne i državne individualnosti«.¹⁰⁵ U drugoj se točki tražilo ujedinjenje svih hrvatskih zemalja na koje se odnosilo hrvatsko državno pravo. Treća je točka govorila o Slovincima i pomoći koja bi im se mogla pružiti glede njihove borbe za »samoodržanje« i nastojanja da se »sjedine« s Hrvatima.¹⁰⁶ U posljednjoj, zaključnoj točki se tvrdilo da se hrvatski državni i teritorijalni interesi mogu najbolje zaštititi u »jakoj Habsburškoj monarhiji«, ali pod uvjetom da se promijeni njezina dotada neodgovarajuća politika prema Hrvatima.¹⁰⁷ Nadbiskupova je »Izjava« odmah izazvala burne reakcije. Ipak, malo je tko od tadašnjih političara vjerovao da je Stadler stvarni inicijator i autor »Izjave«. Naime, stilizacija same »Izjave« i popratnog članka (»Na obranu hrvatstva!«), u kome se odbijao program »Svibanjske deklaracije« kao politički nerealan, ukazivali su na to da je njihov stvarni autor dr. Pilar.¹⁰⁸ Pilar je tu pretpostavku potvrdio desetak godina kasnije.¹⁰⁹

Odmah nakon što je Stadler-Pilarova »Izjava« ugledala svjetlo dana, vodstvo Seniorata u Zagrebu oštro je na nju reagiralo. Odbacivši njezin politički sadržaj kao neprihvatljiv, seniori su se, ipak, ogradili od otvorenog napada na vrhbosanskog nadbiskupa.¹¹⁰

Osim što je izazvala negativnu reakciju Seniorata, Stadler-Pilarova »Izjava« uvelike je »prenerazila« neke visoke crkvene dostojanstvenike iz redova Katoličke crkve u Hrvatskoj, među kojima i zagrebačkog nadbiskupa Bauera, koji su se bili izjasnili za program »Svibanjske deklaracije«. ¹¹¹

Svega nekoliko dana kasnije, 26. studenoga 1917., u Sarajevu je objavljena »Deklaracija Hrvata Bosne i Hercegovine«, čiji su potpisnici, među kojima se našlo i nekoliko seniora, izjavili kako se ne slažu sa Stadlerovom »Izjavom« te da »stoje nepokolebivo« uz »Svibanjsku deklaraciju«. ¹¹²

No, nisu svi politički čimbenici i crkveni krugovi otklanjali »Izjavu«. Narodni zastupnici u Hrvatskom saboru i članovi »Hrvatskog državno-pravnog demokratskog bloka«, odnosno »frankovačke« Stranke prava i Radićeve Hrvatske pučke seljačke stranke, pozdravili su sa svoga sastanka održanog u Zagrebu 14. prosinca 1917. Stadler-Pilarovu »Izjavu« kao »odlučan i muževan izstup«, te su bili »tvrdog uvjereni« da će »skora budućnost pokazati pravu vrijednost« toga čina, za koji se očekivalo da će biti »početkom sve to čvršće političke zajednice bosansko-hercegovačkih i banovinskih Hrvata«. ¹¹³

Neki ugledni pojedinci iz zagrebačke nadbiskupije, također, su »čestitali« i »zahvalili« vrhbosanskom nadbiskupu na »Izjavi«. ¹¹⁴

Otrilike nekoliko tjedana prije nego što je vlč. Korošec bio u Sarajevu, vlč. Krek je došao u Zagreb. Tada je u zagrebačkom franjevačkom samostanu održan sastanak, na kojem su uz vlč. Kreka bili prisutni i neki istaknutiji seniori: P. Rogulja, vlč. Šimrak, dr. Ljubomir Maraković, ¹¹⁵ Stjepan Barić, ¹¹⁶ Josip Andrić, ¹¹⁷ i dr. ¹¹⁸ Vlč. Krek je pred svojim slušateljstvom sasvim otvoreno tvrdio da će Njemačka i Austro-Ugarska izgubiti rat. Objašnjavajući »Svibanjsku deklaraciju«, bez imalo je dvojbi ustvrdio da ona »računa s habzburškom monarhijom samo u tom slučaju, ako opća svjetska konstelacija ne bi nikako dopuštala, da se osnuje potpuno slobodna jugoslavenska država zajedno sa Srbijom i Crnom Gorom«. ¹¹⁹ U društvu svojih istomišljenika vlč. Krek se upuštao i u predviđanje budućega uređenja zajedničke države svih Slovenaca, Hrvata i Srba. Tako su neki njegovi politički pogledi, tada izneseni u razgovoru s P. Roguljom, našli svoje mjesto i u programu uskoro osnovane Hrvatske pučke stranke (1919.). ¹²⁰

U veljači 1918. program »Svibanjske deklaracije« prihvatilo je katoličko svećenstvo u: Zagrebu, Varaždinu, Senju, Zadru i dr. Među potpisanim svećenicima bili su i članovi Seniorata. ¹²¹

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

»Magnum Crimen«

hrvatske historiografije

- Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka

Zamah »deklaracijskog pokreta« bio je takav da je bilo potrebno održati sastanak političara iz svih južnoslavenskih zemalja Monarhije. Sastanak je održan 2. i 3. ožujka 1918. u Zagrebu. Uz brojne političare, svjetovnjake i svećenike, raznih političkih uvjerenja, na sastanku je bio i senior vlč. Šimrak.¹²² Sastanak je okončan »Zagrebačkom rezolucijom« u kojoj se kaže da je »nužna koncentracija svih stranaka i grupa, koje, stojeći na stanovištu narodnoga jedinstva, te oslanjajući se o načelo narodnoga samoodređenja, traže svoju narodnu nezavisnost i na demokratskim temeljima uređenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba.«¹²³ Valja primijetiti da je »Zagrebačka rezolucija« izostavila formulaciju o »hrvatskom državnom pravu«, što nije bio slučaj sa »Svibanjskom deklaracijom«. U svezi s tim vlč. Šimrak je na sjednici zagrebačkog Seniorata, održanoj 4. ožujka 1918., prenio tvrdnju vlč. Korošca, izrečenu na zagrebačkom sastanku, da je »Svibanjska deklaracija« samo iz »taktičkih razloga onako stilizirana, pa ipak se niti u toj deklaraciji ne spominje nigdje okvir monarhije.«¹²⁴

Ubrzo nakon donošenja »Zagrebačke rezolucije« došlo je u Zagrebu, 31. travnja 1918., do zajedničkog sastanka hrvatskih i slovenskih seniora. Prisutni su seniori u potpunosti odobrili odluku nedavno održane izvanredne sjednice zagrebačkog Seniorata, na kojoj je sudjelovao i biskup Mahnić, da se niti jednome senioru ne dopušta javno istupanje protiv »Svibanjske deklaracije«. Taj je zaključak implicite značio da se seniori trebaju angažirati oko promicanja deklaracijske politike.¹²⁵

U hrvatskim zemljama »deklaracijski pokret« doseže svoj vrhunac gotovo točno na prvu godišnjicu objavljivanja »Svibanjske deklaracije«. U svibnju 1918. biskup Mahnić, koji je i sam bio senior,¹²⁶ započinje objavljivati seriju svojih članaka u »Novinama«, a radi obrane »Deklaracije« i promicanja u njoj iznesenih ideja: »Jugoslavenstvo i katolicizam«, »Liberalizam, dualizam i centralizam — evo naših grobara!«, »Zvanje hrvatskog naroda« i »Politika hrvatskih katolika«. Prvi članak iz ove serije Mahnićevih apologetskih napisa u »Novinama«, a u kojem je pobijao prigovor da je »Deklaracija« atentat na katolicizam u korist »srpskog pravoslavlja«, bio je u cijelosti zaplijenjen.¹²⁷

Prigovor koji su protivnici »Svibanjske deklaracije« formulirali u tri točke, tj. da se oni koji stoje na programu *hrvatsko-slovensko-srpskog ujedinjenja u jednu državnu skupinu*, [čine] *krivima trostrukog atentata: na katolištvo, izdajući katoličku stvar srpskom pravoslavlju; na hrvatstvo, stupajući u državnu zajednicu sa srpstvom; na Austriju, idući*

za političkim ciljevima, koji ugrožavaju opstanak Monarhije!, biskup Mahnić je u potpunosti odbacio.¹²⁸ Pišući o »drugom atentatu«, odnosno o Srbima u hrvatskim zemljama, biskup Mahnić doslovno kaže: *Srbi žive s nama i među nama. Srpstvo je činjenica. [...] Što je [...] za hrvatsku i katoličku stvar bolje: najvijestiti rat srpstvu do istrage, ili tražiti s njim prijateljski modus vivendi? [...] Srbi nijesu katolici, ali oni su ipak kršćani; [...] Srbi su nam [...] braća po krvi i jeziku. [Katolici su] pravoslavlju najbliži [...].*¹²⁹ Osvrćući se na »treći atentat«, tj. onaj protiv Monarhije, biskup piše: *Svojim narodno-političkim aspiracijama vele da ugrožavamo opstanak Monarhije težeći za ciljevima, koji se ne daju dovesti u sklad s njezinim vitalnim interesima! [...] Ništa nije u interesu Monarhije poželjnije nego osnivanje jugoslavenske države, kako je zamišljena svibanjskim programom.*¹³⁰ Smatrajući da je time pobio svaku optužbu protiv »Deklaracije«, biskup Mahnić je u sljedećim člancima nastojao pobliže objasniti njezine ciljeve. U obrani »Svibanjske deklaracije« Mahnić se, kako sam kaže, poslužio »svrhunaravskim razlozima«. Naime, posebno je bilo zanimljivo njegovo očekivanje pozitivnog razvoja događaja glede uspostave crkvenog jedinstva između Katoličke crkve i pravoslavlja na Balkanu, ali i na slavenskom pravoslavnom istoku. Krčki je biskup upravo u tom kontekstu vidio posebnu ulogu — »poslanstvo« — hrvatskog naroda: *Stojimo na pragu nove dobe. Težište svjetovne politike prelazi od Zapada na Istok; a tu, kako pokazuju svi znakovi, n[al]mijenjena je hrvatstvu uloga nalik na onu, što se označava riječima »amtemurale christianitatis«. Otvaraju nam se novi vidici [...]. Njiva na Istoku dozrijeva. A tko će biti prvi, koga će Gospodar poslati na katoličku žetvu istočne njive, ako ne opet narod hrvatski, koji neposredno međaši s Istokom, koga uz to s istočnim narodima vežu veze krvi i jezika? Evo narode hrvatski, na naumu Providnosti, u savjetu je Trojednog Boga zaključeno, da preuzmeš među rođenom braćom, koja bijahu krivnjom kobnih slučajeva kroz tisuću godina podijeljeni, poslanstvo ujedinjenja.*¹³¹

Premda su politički i ideološki protivnici biskupa Mahnića i Seniorata upravo te njegove riječi koristili kao najočitiji dokaz postojanja »prozelitizma« u Katoličkoj crkvi,¹³² ovdje se, ipak, radilo o praktičnoj primjeni »ćirilometodske ideje«, odnosno nastojanja oko jedinstva kršćanskih crkava na Istoku i Zapadu.¹³³ Razlažući svoje misli o Balkanu i slavenskom Istoku, biskup Mahnić je odlučno zagovarao slavensku uzajamnost kao najbolju branu protiv germanskog imperijalizma, koji je, prema njegovom shvaćanju, bio »ne-

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

»Magnum Crimen«

hrvatske historiografije

- Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka

razdruživo« spojen s protestantizmom, a taj, pak, ima za »naravnu posljedicu« — »potpuno bezvjerstvo«. ¹³⁴ Čini se da biskupa u tom času nisu mučile brige o mogućnosti, možda još opasnijih, slavenskih imperijalizama: »velikog« ruskog i »malog« — srbijanskog.

U posljednjem iz serije članaka objavljenih u »Novinama«, Mahnić je najodlučnije odobrio pristajanje Seniorata uz »Svibanjsku deklaraciju«: *Stoga se po našem sudu odvažni istup našeg »Hrvatskoga katoličkoga seniorata« za politički pravac, određen svibanjskom deklaracijom, može najodlučnije odobriti [...]*. ¹³⁵

Pobrkavši u svojoj obrani »Svibanjske deklaracije« politiku i religiju, biskup Mahnić se sam doveo u položaj da ga se moglo optuživati za zlorabu katoličke vjere u političke svrhe, a to se uobičajeno naziva(lo) — klerikalizam. Samo, ako je tada u Hrvatskoj (i Bosni i Hercegovini) bilo klerikalizma, onda je on mogao biti isključivo u funkciji stvaranja jugoslavenske države, dakle — jugoslavenski klerikalizam.

U hrvatskoj političkoj javnosti Mahnićevi su članci i u njima iznešena argumentacija u prilog »Svibanjske deklaracije« naišli, osim na odobravanje istomišljenika, i na dvostruko osporavanje. Osporavanja su ponajprije došla iz krugova hrvatske liberalne inteligencije, okupljene oko zagrebačkog časopisa »Hrvatska Njiva«, ali i od katoličkog svećenika popa Stipe pl. Vučetića, pravaša »frankovačke« orijentacije. Glavna optužba iznesena u »Hrvatskoj Njivi« protiv biskupove obrane »Deklaracije« glasila je: *Mahnićevo »poslanstvo ujedinjenja«, zapravo [je] rimski Drang nach Osten [...]. To je politika [...] koja se samo pokazuje jugoslavenskom, da bolje uspije, a u stvari je oružje vatikanske propagande za pokatoličenje Balkana!* ¹³⁶ Na napadaj »Hrvatske Njive« uzvratilo je vlč. Šimrak tvrdnjom da je »rimski [vati-kanski] Drang nach Osten« samo — »vjetrenjača«. ¹³⁷

Napadi na Mahnićevo zauzimanje za »Svibanjsku deklaraciju« iz hrvatskih liberalnih krugova nisu nikoga posebno iznenadili, ali je zato pisanje popa Vučetića bilo neočekivano oštro i lucidno. Raščlanivši Mahnićeve argumente, on je odmah konstatirao da je biskup prešao preko *hrv. državnoga prava, kao preko nimalo vrijedne stvari*. ¹³⁸ Mahnićevu neopreznu tvrdnju da hrvatski narod kao katolički narod ima od Boga dano »poslanstvo ujedinjenja« među istočnim pravoslavnim Slavenima, on je odbacio kao teološki neprihvatljivu, jer — *posebnih zadaća pojedinim narodima naredjenih od Boga nema*. ¹³⁹ Završavajući svoju neumoljivu kritiku Mahnićeve apologije »Svibanjske deklaracije«, pop Vučetić je ustvrdio: *Rasprava dra. A. Mahnića jest*

*jugoslavenska ideologija bez stvarnih i zbiljnih osnova, kadra naš hrvatski narod dovesti do katastrofe.*¹⁴⁰

Seniori su nastojali diskreditirati Vučetićevo pisanje tvrdnjom da se njegov čitav rad *sastojao u fanatičkom vikanju, u bijesnom i nepromišljenom napadanju.*¹⁴¹

Razmjerno svome utjecaju u tadašnjem hrvatskom društvu, seniori su se aktivno uključili u rad Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba i stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.).¹⁴²

Ideje koje je u katoličkim redovima širio biskup Mahnić braneći politički i »svrhunaravni« program »Svibanjske deklaracije« u potpunosti su se podudarale s »vrhovnim ciljem« koji je, prema Roguljinu mišljenju, stajao pred Senioratom, ali i cijelim HKP-om: *U naše je ruke postavio Gospod budućnost južnih Slavena, nama je dao, da preuzmemo providencijalnu zadaću hrvatskoga, srpskog i slovenskog naroda, glavni uzrok postojanja naše države.*¹⁴³

Opći optimizam, koji je zahvatio redove organiziranih hrvatskih katolika, predvođene Senioratom, u pogledu izgledne budućnosti katoličanstva u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, treba sagledati i u svjetlu iluzije da će u njemu doći do prevage — katoličkog elementa. No, gruba realnost života u novoosnovanoj jugoslavenskoj državi ubrzo ih je demantirala.

Zlatko Matijević:

**»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije**
- Hrvatski katolički pokret i stvaranje jugoslavenske države u interpretaciji Viktora Novaka

ZAKLJUČAK

Nakon analize Novakova pisanja o »Riječkoj spomenici« i »Svibanjskoj deklaraciji« može se sa sigurnošću utvrditi, da je Novakova teza o antijugoslavenstvu najvećeg dijela pripadnika HKP-a, predvođenih Senioratom, znanstveno neutemeljena. No, naslov knjige je ipak sretno odabran. Naime, »magnum crimen« je počinio Viktor Novak svojom manipulacijom izvorima, čime je povijesnu znanost učinio sluškinjom politike.

BIJEŠKE

¹ Podaci preuzeti iz: V[elimir]. D.[EŽELIĆ st.], *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*, Zagreb, 1925., 200.

² Pojava HKP-a nije bila osamljen slučaj u povijesti Katoličke crkve. Takav tip katoličkog organiziranja najprije je nastao u njemačkim zemljama krajem prve polovice XIX. stoljeća. Iz Njemačke se katolički pokret proširio i u druge europske države, pa tako i u hrvatske zemlje. Iako je svim tim pokretima bila zajednička obrana stečenih prava Katoličke crkve pred naletima tadašnjih liberalnih političara i širenje kršćanskog svjetonazora na sva područja javnog života, oni nisu imali jedinstvenu

Zlatko Matijević:

**»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije**
- Hrvatski katolički pokret i
stvaranje jugoslavenske
države u interpretaciji
Viktora Novaka

organizacijsku formu, tj. svaki je od njih razvijao one ustrojbene oblike koji su najbolje odgovarali sredinama u kojima su djelovali. Nepostojanje jedinstvenih organizacijskih formi treba pripisati činjenici, da su svi katolički pokreti nastali »odozdo«, tj. od vjernika samih, a nisu bili poticani od crkvene hijerarhije, tj. »odozgo«. Naravno, to nije značilo da se pripadnici katoličkog klera nisu angažirali u raznim organizacijama katoličkog pokreta. Pokretač HKP-a bio je krčki biskup dr. Antun Mahnić (1903.). HKP prestaje djelovati nakon završetka Drugoga svjetskog rata. (Opširnije o ishodištima, nastanku, organizacijskom ustroju te djelovanju HKP-a vidi: Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Zagreb, 1994.; Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS /1919.-1929./*, Zagreb, 1998.; [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, ZR, Zagreb, 2002.)

³ Zoran D. NENEZIĆ, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980). Pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji. Prilozi i građa*, Beograd, 1987., 588.

⁴ [Antun VUJIĆ, gl. ur.], *Hrvatski leksikon*, II. svezak, Zagreb, 1997., 181.

⁵ Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948. [1124]. Reprint Novakove knjige pojavio se 1986. u izdanju beogradske izdavačke kuće »Nova knjiga«. Predgovor reprintiranom izdanju napisao je — Jakov Blažević. (Vidi: J. BLAŽEVIĆ, »Predgovor reprintu«, u: V. NOVAK, *nav. dj.*, VII — XXIV.)

⁶ Zanimljivo je da je H. Krizman bio član masonske lože »Maksimilijan Vrhovac« u Zagrebu. (Ivan MUŽIĆ, *Masoni u Hrvatskoj 1918-1967. /Dokumenti iz tajnih arhiva UDB-e/*, Split, 1993., 34.)

⁷ Nav. prema: J. KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Knjiga prva, Zagreb, 1998., 18, bilj. 4.

⁸ V. NOVAK, *nav. dj.*, XIV. Prema Novakovo tvrdnji prikupljanje izvornog gradiva, pripreme za pisanje i samo pisanje »Magnum crimena« počeli su relativno rano, ali se nisu uvijek odvijali u povoljnim uvjetima: »Odmah čim sam se oslobodio talaštva na Banjici, odlučio sam da pristupim izvođenju velikog posla studija ovog problema, s kojim sam se i prije rata toliko zanimao. Pod stalnim nadzorom Gestapa i beogradske »specijalne«, tom aveti za svaki iole mirniji naučni rad, nije bilo lako organizirati sav prijeko potrebni naučni aparat. Narodnu biblioteku uništio je novovjekni vandalin, a iz moje privatne odnio je velik dio toliko potrebne i mnogim godinama skupljane literature. Osim toga, veoma dragocjen materijal, koji sam također decenijama prikupljao i koji je bio već sistematski sreden, nalazio se na univerzitetu u moje kabinetu. Na dan moga hapšenja 23. aprila 1941., kako sve to nije uspjelo ranije prenijeti na sigurnije mjesto, uništen je, da ne bi dospio u ruke neprijatelju. [...] Nije bilo vremena za odabiranje i moralo se pristupiti paljenju. U suglasnosti sa mnom to je gotovo dva dana izvodio i na kraju ne bez opasnosti izveo drug asistent. [...] Kad sam pristupio organiziranju posla, onda sam tek osjetio, koliki je to bilo za mene veliki gubitak, te su pojedina pitanja i njihova razrada morala da izostanu i da sačekaju vrijeme, kad bude moguća njihova rekonstrukcija. [...] Pod tako složenim, teškim i neprirrodnim uvjetima naučnog rada, djelo je sporo napredovalo. S oslobodenjem Beograda oktobra 1944. omogućen je mirniji i opsežniji rad te se moglo pristupiti detaljnijem provjeravanju suvremenih podataka i utvrđivanju manje pouzdanih događaja«. (Isto.)

⁹ Isto, XIII.

¹⁰ Opširnije vidi: Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, »Vrijeme političke represije: »veliki sudski procesi« u Hrvatskoj 1945.-1948.«, *Časopis za suvremenu povijest (ČSP)* Zagreb, 25/1993., br. 1, 1-23.

¹¹ Ta se Novakova tvrdnja pokazala proročanskom. Naime, točno četiri desetljeća nakon prvoga objavljivanja »Magnum crimena« u knjižarskim se izlozima pojavila knjiga Dragoljuba R. ŽIVOJINOVIĆA i Dejana V. LUČIĆA »Varvarstvo u ime Hristovo. Prilozi za Magnum crimen« (Beograd, 1988.). Knjigu je objavila »Nova knjiga«, tj. ista ona izdavačka kuća koja je dvije godine ranije reprintirala Novakov »Magnum crimen«. U metodološkom smislu »Prilozi za Magnum crimen« u potpunosti odišu Novakovim duhom poimanja povijesne znanosti.

¹² V. NOVAK, *nav. dj.*, XV.

¹³ Seniorat je bio udruga katoličke laičke inteligencije i dijela mlađega katoličkog svećenstva, pogotovo redovničkog (franjevci, dominikanci), koji su za vrijeme sveučilišnih studija bili članovi katoličkih akademskih društava (»Domagoj«, »Hrvatska« i dr.) i bogoslovnih zborova (»Akvinac«, »Duns Skot« i dr.). Konstituirajuća skupština Seniorata održana je 1913. u Ljubljani. Osim u banskoj Hrvatskoj, Seniorat je djelovao i u Dalmaciji, Istri te Bosni i Hercegovini. Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske Seniorat je prestao djelovati (1941.). (Opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatski katolički seniorat i politika /1912.-1919./«, *Croatia christiana periodica (CCP)*, Zagreb, 24/2000., br. 46, 121 — 162.)

¹⁴ Misli se na Slovensku ljudsku stranku.

¹⁵ J. Evangelista Krek (1865. — 1917.), slovenski katolički svećenik, publicist i političar. Jedan od najistaknutijih pripadnika Slovenskoga katoličkog pokreta.

¹⁶ Anton Bonaventura Jeglič (1851. — 1937.).

¹⁷ Anton Korošec (1872. — 1940.), katolički svećenik i političar. Predsjednik Slovenske ljudske stranke. Ministar u brojnim vladama Kraljevine SHS/Kraljevine Jugoslavije.

¹⁸ Ivan Šusteršič (1863. — 1925.), slovenski političar.

¹⁹ Antun Mahnić (1850. — 1920.).

²⁰ Ante Dulibić (1867. — 1935.), dalmatinski pravaški zastupnik u Carevinskom vijeću u Beču. Nakon osnutka Kraljevine SHS pristupio Hrvatskoj pučkoj stranci, »političkoj grani« HKP-a.

²¹ »Svakako je to lapsus calami, jer tada je bio već gotovo godinu dana papa Benedikt XV«. (Novakova primjedba.)

²² »Jugoslavicus, Borba Slovenaca za Jugoslaviju. (Dr. Krek, dr. Korošec u austrijskom parlamentu), Beograd 1934., 33«. (Novakova bilješka.)

²³ Novak je tvrdio da je car i kralj Franjo Josip I., koji je »objavio rat Srbiji u božje ime, zacijelo zato što je bio najkatoličkiji od svih katoličkih vladara«, želio imati »punu podršku Svete Stolice za ovaj rat« te ju je »u punoj mjeri i dobio«. Svoju je tvrdnju gradio na depeši koju je, navodno, austro-ugarski poslanik pri Svetoj Stolici grof Moritz Palffy — 29. srpnja 1914. — uputio svom ministarstvu vanjskih poslova u Beču. U depeši je, navodno, pisalo i sljedeće: »[Kardinal državni tajnik Raphael Merry del Val] je, istina, označio notu upućenu Srbiji kao vrlo oštru, ali ju je ipak odobrio bez ograde i izrazio u isto vrijeme na jedan posredan način nadu, da će monarhija ići do kraja. Dakako mislio je kardinal da je šteta, što Srbija nije već mnogo ranije »učinjena manjom«, jer tada bi se ovo moglo možda izvesti bez tako velikih opasnosti kao danas. Ova izjava odgovara mišljenju pape, jer u toku ovih posljednjih godina, Njegova Svetost je u više mahova izrazila svoje žaljenje, što je Austrougarska propustila, da kazni svog opasnog dunavskog susjeda«. (Nav. prema: V. NOVAK, *nav. dj.*, 22.) O upitnosti papine bezrezervne podrške Austro-Ugarskoj Monarhiji u ratu protiv Srbije vidi opširnije: [Hubert JEDIN, ur.], *Velika povijest Crkve*, VI/2, Zagreb, 1981., 493 — 496.

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
- Hrvatski katolički pokret i
stvaranje jugoslavenske
države u interpretaciji
Viktora Novaka

²⁴ Slijedeći opću politiku Svete Stolice, ali i ponašajući se u skladu s vladajućim društvenim normama, katolički su velikodostojnici u hrvatskim (i slovenskim) zemljama odmah osudili atentat u Sarajevu. Među najilustrativnije primjere osude atentata idu okružnica zagrebačkog nadbiskupa dr. Antuna Bauera («Okružnica Presv. g. Nadbiskupa zagrebačkoga Dr. Antuna Bauera povodom užasnog umorstva Njegove c. i k. Visosti prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove supruge», *Katolički List /KL/*, Zagreb, 65/1914., br. 28, 327.) i članak profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu vlč. dr. Frana Barca («Povodom odurnog atentata.», *KL*, 65/1914., br. 328 — 329.). Daljnji tijek događaja zahtijevao je od zagrebačkog nadbiskupa da se angažira u podizanju borbenoga morala pučanstva dokazujući da je rat protiv Srbije — »pravedan i svet« (»Govor Presvijetloga Nadbiskupa dr. Antuna Bauera. Izrečen na zavjetnoj procesiji u Remetama dne 27. kolovoza 1914.», *KL*, 65/1914., br. 37, 341.). Međutim, proaustro-ugarski i prodinastički napisi i govori nisu odražavali punu istinu o vodećim ljudima Katoličke crkve u Hrvatskoj, i valja naglasiti, većeg dijela pripadnika HKP-a. Opširnije vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 327 — 372; (poglavlje: »Hotimično poništenje Hrvatske — na istoku /1914.-1918./«); Z. MATIJEVIĆ, »Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države 1918-1921. godine«, *Povijesni prilozi*, Zagreb, 5/1986., 1 — 28; ISTI, *Slom politike*, 38 — 75; ISTI, »Hrvatski katolički pokret i južnoslavenska politika (1912.-1918.)«, *Dometi*, Rijeka, 9/1999., br. VII. — XII., 70 — 86; ISTI, »Politička orijentacija Hrvatskoga katoličkog pokreta u posljednjim godinama postojanja Austro-Ugarske Monarhije i prvim danima stvaranja Kraljevstva SHS (1903.-1918.)«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, 10/2001., br. 1 — 2 (51 — 52), 149 — 155; ISTI, »Politička orijentacija katoličkih seniora u Slavoniji od objavljivanja »Svibanjske deklaracije« Jugoslavenskog kluba u Beču do osnutka Hrvatske pučke stranke (1917.-1919.)«, *Scrinia slavonska*, Slavonski Brod, 1/2001., 198 — 212; ISTI, »Hrvatski katolički pokret i politika (1903.-1929.)«, *CCP*, 25/2001., br. 47, 184 — 188.

²⁵ V. NOVAK, *nav. dj.*, 45 — 46.

²⁶ O sastanku u Ljubljani vidi: Ljubo BOBAN, »Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića (1914-1934)«, u: Lj. BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije. Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije*, Zagreb, 1987., 98.

²⁷ Nakon dolaska u Hrvatsku krčki je biskup svoje prezime pisao s — č, a ne s — č, kako je to ranije radio u Sloveniji.

²⁸ O trijalizmu i njegovim mogućim dosezima vidi: Mirjana GROSS, »Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda«, *ČSP*, 2/1970., br. 2, 9 — 74.

²⁹ »Fran Binički, Moje tamnovanje, Zagreb 1942, 32.« (Novakova bilješka.) O F. Biničkom (1875. — 1945.), katoličkom svećeniku, piscu i političaru opširnije vidi: Nikola BIČANIĆ, *Hrvatski katolički stražar s Nehaja. O životu i radu dr. Frana Biničkog hrvatskog svećenika, rodoljuba i mučenika*, Zagreb, 1995.

³⁰ Opširnije vidi: Ivan MARKEŠIĆ, »Početci djelovanja Hrvatskoga katoličkog akademskog društva Domagoj«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 309 — 320.

³¹ O R. Eckertu (1889. — 1915.), katoličkom novinaru, opširnije vidi: Petar GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka, 1995.

³² O P. Rogulji (1888. — 1920.), katoličkom novinaru i prvom predsjedniku Hrvatske pučke stranke, opširnije vidi: J. KRIŠTO, »Petar Rogulja i razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta: uz 80. obljetnicu smrti«, *CCP*, 25/2002., br. 47, 207 — 223.

- ³³ J. (Josip) Milošević (1869. — 1926.), franjevac-konventualac. Pripadnik HKP-a.
- ³⁴ F. Bulić (1846. — 1934.), katolički svećenik i arheolog.
- ³⁵ M. Laginja (1852. — 1930.), političar.
- ³⁶ Miroslav Škrivanić nećak o. Bernardina Škrivanića provincijala hrvatske kapucinske provincije. Nakon završetka Prvoga svjetskog rata napustio je redovništvo.
- ³⁷ »Fran Binički, Moje tamnovanje, 13-14«. (Novakova bilješka.)
- ³⁸ Nakon završetka Prvoga svjetskog rata istupio je iz Katoličke crkve i pristupio starokatoličkoj vjerskoj sljedbi u Hrvatskoj.
- ³⁹ J. Šimrak (1883. — 1946.), grkokatolički svećenik i križevački biskup, crkveni povjesničar, sveučilišni profesor, novinar i političar.
- ⁴⁰ Nav. prema: P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 270 — 271.
- ⁴¹ F. BINIČKI, *nav. dj.*, 13; IGNOTUS [F. BINIČKI], »Nepoznati borci za slobodu Hrvatske«, *Hrvatska Duša*, Zagreb, 1923., knj. II., 333; »Zaboravljeno poglavlje iz hrv. prošlosti«, *Narodna Politika (NP)*, Zagreb, 7/1924., br. 16, 3.
- ⁴² O Miloševićevoj spomenici vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 40.
- ⁴³ O B. (Nikoli) Škrivaniću (1855. — 1932.) opširnije vidi: [Darko DEKOVIĆ, ur.], *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme*, ZR, Rijeka, 1997.
- ⁴⁴ IGNOTUS, *nav. dj.*, 333.
- ⁴⁵ M. Pavelić (1878.-1939.), katolički svećenik i pjesnik. O njemu opširnije vidi: Josip BADALIĆ, »Pjesnik Milan Pavelić i Hrvatski katolički pokret«, *Marulić*, Zagreb, 22/1989., br. 96, 733 — 737.
- ⁴⁶ Tko je sve bio prisutan na riječkom sastanku vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 42, bilj. 143.
- ⁴⁷ »Zaboravljeno poglavlje iz hrv. prošlosti«, NP, 7/1924., br. 16, 3.
- ⁴⁸ J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 336.
- ⁴⁹ Danas je historičarima dostupan latinski koncept »Riječke spomenice«. Vidi: Tomislav MRKONJIĆ, »Hrvatski katolički pokret« i »Riječka spomenica« iz travnja 1915. (Latinski koncept)«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 437 — 456.
- ⁵⁰ F. BINIČKI, *nav. dj.*, 13. Također vidi: Lj. BOBAN, *nav. dj.*, 98.
- ⁵¹ F. BINIČKI, *nav. dj.*, 13.
- ⁵² J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 337.
- ⁵³ Frano Supilo (1870. — 1917.), političar.
- ⁵⁴ »Supilo je biran u Delnicama«. (Napomena Ante Mandića.)
- ⁵⁵ Nav. prema: A. MANDIĆ, *Fragments za historiju ujedinjenja. Povodom četrdesetgodišnjice osnivanja Jugoslavenskog odbora*, Zagreb, 1956., 161. Informacije koje je prikupio Svjatkovski o »Riječkoj spomenici« bile su dostupne jugoslavenskoj javnosti nekoliko godina nakon završetka Prvoga svjetskog rat: »Oni [o. Milošević i o. M. Škrivanić] kažu, da sve jugoslovenske stranke teže potpunoj i konačnoj likvidaciji Austro-Ugarske. Škrivanić, kapucin sa Rijeke, gde je antiklerikalac Supilo biran kao njihov protivnik, *potpuno odobrava program Supila*. Slovenski osećaji katoličkog duhovništva toliko su silni da izlaze potpuno u susret priznanju pravoslavne dinastije. Pre mesec dana bio je na Rijeci skup vide-nijih klerikalnih političara iz jugoslovenskih zemalja, izuzev Šušterčića s kojim su sve veze prekinute i bosanskih klerikala, koji nisu stigli. Skup ovih klerikalnih političara postavio je zahtev, da hrvatske i slovenačke zemlje, *pri svakoj kombinaciji*, ostanu, *jedna nerazdeljena celina*. Skup je u tajnosti izneo opštu želju, *da Hrvati i Slovenci uđu sa Srbima*

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

**»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije**
- Hrvatski katolički pokret i
stvaranje jugoslavenske
države u interpretaciji
Viktora Novaka

u jednu jugoslavensku državu pod dinastijom Karadorđevića. Italiju smatraju kao glavnog neprijatelja, jer ona želi da razdeli južne Slovene». (Nav. prema: Milan P. ĐORĐEVIĆ, *Srbija i Jugosloveni za vreme rata 1914-1918*, Beograd, 1922., 75 — 76.) Također vidi: Milada PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor. (Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914.-1918.)*, Zagreb, 1925., 106 — 107.

⁵⁶ F. BINIČKI, *nav. dj.*, 14; Juraj KOCIJANIĆ, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1927., 432; »Zaboravljeno poglavlje iz hrv. prošlosti«, *NP*, 7/1924., br. 16, 3.

⁵⁷ Ignacij[e]l RADIĆ, *Doktor Antun Mahnić biskup krčki*, Slav. Požega, 1940., 188; F. BINIČKI, *nav. dj.*, 14; IGNOTUS, *nav. dj.*, 334; »Zaboravljeno poglavlje iz hrv. prošlosti«, *NP*, 7/1924., br. 16, 3; J. KOCIJANIĆ, *nav. dj.*, 432; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 337.

⁵⁸ Mario MATULIĆ, »Postanak Jugoslavije«, *Seljački Kalendar (SK)*, Zagreb, 1927., za god. 1928., 42.

⁵⁹ P. Grgec (1890. — 1962.), katolički novinar, publicist i političar.

⁶⁰ P. GRGEC, *Krvava služba. Ratne uspomene*, Zagreb, 1940., 148.

⁶¹ A. Trumbić (1864. — 1938.), političar.

⁶² F. BINIČKI, *nav. dj.*, 14; I. RADIĆ, *nav. dj.*, 189; M. MATULIĆ, *nav. dj.*, 42; IGNOTUS, *nav. dj.*, 334; »Zaboravljeno poglavlje iz hrv. prošlosti«, *NP*, 7/1924., br. 16, 3.

⁶³ »Zaboravljeno poglavlje iz hrv. prošlosti«, *NP*, 7/1924., br. 16, 3.

⁶⁴ Antun Pilepić (1887. — 1968.).

⁶⁵ I. RADIĆ, *nav. dj.*, 189.

⁶⁶ F. Barac (1872. — 1940.), katolički svećenik i političar. O njemu opširnije vidi: Ivica ZVONAR, »Prinosi poznavanju političkog djelovanja dr. Frana Barca«, *ČSP*, 34/2002., br. 2, 409 — 433.

⁶⁷ M. PAULOVÁ, *nav. dj.*, 104.

⁶⁸ O pozadini Barčevih dolazaka u Švicarsku te o sadržaju razgovora koje je tamo vodio vidi: M. PAULOVÁ, *nav. dj.*, 104 — 111; 351 — 358; 543 — 544 (potpoglavlja: »Dr. Barac u Švicarskoj«, »Dr. Barac drugi put u Švicarskoj« i »Akcija srpske opozicije«). Također vidi: D. ŽIVOJINOVIĆ, »Jedan dokument o katoličkoj crkvi i ujedinjenju Jugoslavije (1917.)«, *Istorijski glasnik*, Beograd, 1975., br. 1 — 2, 145 — 160.

⁶⁹ F. BINIČKI, *nav. dj.*, 14.

⁷⁰ V. Spinčić (1888. — 1933.), katolički svećenik i političar.

⁷¹ I. Prodan (1852. — 1933.), katolički svećenik i pravaški političar. Nakon Prvoga svjetskog rata politički je djelovao s pozicija Hrvatske pučke stranke.

⁷² M. Čingrija (1873. — 1949.), političar.

⁷³ J. Biankini (1847. — 1928.), katolički svećenik i političar.

⁷⁴ Ante Tresić-Pavičić (1867. — 1949.), književnik i političar.

⁷⁵ J. Smodlaka (1869. — 1956.), političar.

⁷⁶ Nav. prema: Ferdo ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb, 1920., 94. Opširnije o nastanku »Svi-banjske deklaracije« vidi: Janko PLETERSKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju*, Beograd, 1976., 134 — 166 (poglavlje: »Rascep u Saboru, sloga u Carevinskom veću i Majska deklaracija«).

⁷⁷ O papinoj mirovnoj inicijativi opširnije vidi: Dragoljub R. ŽIVOJINOVIĆ, *Vatikan i prvi svetski rat 1914-1918*, Beograd — Cetinje, 1978., 109 — 152 (poglavlja: »Poreklo papske mirovne note od 1. avgusta 1917. godine« i »Reakcija na papsku mirovnu notu«); ISTI, Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslavenske države 1914-1920, Beograd, 1980., 235 — 253 (po-

glavlje: »Papina mirovna nota«). Također vidi: P. BOCK, »Mirovni program Benedikta XV. i »pacifizam« slobodnih zidara«, *Hrvatska Straža*, Rijeka, 15/1917., sv. 6, 455 — 491.

⁷⁸ »Ferdo Šišić, Dokumenti, 103-104.«. (Novakova bilješka.)

⁷⁹ »A. Alfirević, dr. Antun Mahnić. Knjiga života, Osijek 1923. 8«. (Novakova bilješka.)

⁸⁰ Novak je pokušao dokazati da je na Prvom hrvatskom katoličkom kongresu (sastanku), održanom u Zagrebu 1900., stvoren »klerikalni program za XX. vijek« koji je svoje puno ostvarenje doživio u ustaškoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941. — 1945.). (Vidi: V. NOVAK, *nav. dj.*, XI — XIV.) Međutim, Novakova analiza samoga Kongresa toliko je površna da se na temelju nje ne može donijeti nikakav valjan zaključak, a kamoli tako dalekosežan kao što je onaj o postojanju »klerikalnog programa za XX. vijek«. (Vidi: V. NOVAK: *nav. dj.*, 8 — 10.) Znakovito je, da se Novak prilikom pisanja o Prvom hrvatskom katoličkom kongresu nije uopće služio stenografskim bilješkama koje su objavljene nekoliko mjeseci nakon njegovog završetka. (Vidi: [Stjepan KORENIĆ, ur.], *Prvi hrvatski katolički sastanak održavan u Zagrebu dne 3., 4. i 5. rujna godine 1900.*, Zagreb, 1900.) Detaljnu analizu pripreme te samog tijeka i rezultata kongresa vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 155 — 181 (poglavlje: »Prvi svehrvatski katolički kongres 1900. godine«). Također usporedi: Mario STRECHA, »Katolički kongres godine 1900.«, *Naše teme*, Zagreb, 33/1989., br. 9, 2368 — 2381; ISTI, »... Mi smo Hrvati i katolici...«. Prvi hrvatski katolički sastanak — prvi pokušaj afirmacije političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj«, *Radovi*, Zagreb, 27/1994., 127 — 162; ISTI, *Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u Hrvatskoj (1897.-1904.)*, Zagreb, 1997., 129 — 168 (poglavlje: »Mi smo Hrvati i katolici«. Prvi hrvatski katolički sastanak — pokušaj afirmacije katoličkoga hrvatstva«). O Stadlerovom udjelu na Kongresu vidi: Zoran GRIJAK, »Sudjelovanje vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera na Prvom hrvatskom katoličkom kongresu«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 185 — 194.

⁸¹ »Ferdo Šišić, Dokumenti, 104-105«. (Novakova bilješka.)

⁸² »Ferdo Šišić, Dokumenti, 107«. (Novakova bilješka.)

⁸³ »Ferdo Šišić, Dokumenti, 108«. (Novakova bilješka.)

⁸⁴ Novak misli na Jegličevu »Izjavu« od 15. rujna 1917. (Vidi: V. NOVAK, *nav. dj.*, 50 — 51.) Cjelovit tekst »Izjave« vidi: F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, 102 — 103 (»Izjava vođa Slovenaca«).

⁸⁵ Pojam »frankofurtimaštvo« Novak objašnjava na sljedeći način: »[Klerikalizam] se još pred Strossmayerovu smrt (1905.) pokazao u svom nakaznom vidu s težnjom falsificiranja Strossmayerovih nastojanja želeći iskoristiti njegov veliki autoritet u svoje i tuđinske ciljeve. Međutim, ma da je starac bio u visokim godinama, veliki duh je prozeo falsifikatore i mistifikatore, i njegova oznaka toga klerikalnog nastojanja riječju 'furtim' dala je klerikalnom pokretu u Hrvatskoj ime 'furtimaština', koja će ga obilježavati za sve vrijeme njegova postojanja. i onda, kad se bude povezao s frankovcima i postao 'frankofurtimaština', ili kad se bude fašizirao i izradio kao puni klerofašizam. Uvijek će njegovo osnovno sredstvo biti — furtim, krađa, neistina, falsifikat i mistifikacija, — maskirano brigom oko spasenja hrvatskih duša, staranjem za crkvu i vjeru, koja mu je uvijek bila progonjena. Sve to samo zato, da se posluži interesima najvećih i najupornijih neprijatelja naroda«. (V. NOVAK, *nav. dj.*, XI.) O nastanku pojma »furtimaštvo« vidi: P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 63 — 70.

⁸⁶ »Hrvatska njiva« 1918, br. 15, 261-262«. (Novakova bilješka.)

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

**»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije**
- Hrvatski katolički pokret i
stvaranje jugoslavenske
države u interpretaciji
Viktora Novaka

- ⁸⁷ Zanimljivo je da Novak dvojicu istaknutih članova Seniorata, fra Dominika (Andriju) Mandića (1889. — 1973.) i fra Julijana Jelenića (1877. — 1931.), ubraja u one kojima treba odati »priznanje«, jer »svojim imenom kroz historiju svijetle i osuđuju zabludjele i u službi tuđina«. (V. NOVAK, *nav. dj.*, 41 — 42.)
- ⁸⁸ O Stadlerovom djelovanju u Bosni i Hercegovini vidi: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Zagreb, 2001.
- ⁸⁹ »J.D., Klerikalizam i narodno jedinstvo. »Hrvatska njiva« 1918. br. 32, 551-552«. (Novakova bilješka.)
- ⁹⁰ V. NOVAK, *nav. dj.*, 47-65.
- ⁹¹ Dragovan ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918*, Zagreb, 1970., 240. Više o raznim tumačenjima »Svibanjske deklaracije« vidi: Dragoslav JANKOVIĆ, *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracije 1917. godine*, Beograd, 1967., 123 — 130.
- ⁹² »Izjava »Južnoslavenskog kluba«, *Novine*, Zagreb, 4/1917., br. 125, 3.
- ⁹³ Momčilo ZEČEVIĆ, *Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje 1917-1921. Od Majske deklaracije do Vidovdanskog ustava*, Beograd, 1973., 81, bilj. 72.
- ⁹⁴ »Izjave hrvatskih stranaka o političkoj situaciji«, *Novine*, 4/1917., br. 218, 2.
- ⁹⁵ J. PLETESKI, *nav. dj.*, 190.
- ⁹⁶ R. PETRIĆ [P. ROGULJA], »Nadbiskup Šadler«, *NP*, 1/1918., br. 24, 3.
- ⁹⁷ D. R. ŽIVOJINOVIĆ — D. LUČIĆ, *nav. dj.*, 166.
- ⁹⁸ B.[onifac] BADROV, »Odjek svibanjske deklaracije u Bosni«, *Franjevački Vijesnik*, Visoko — Sarajevo, 35/1928., 12, 360.
- ⁹⁹ Isto, 361.
- ¹⁰⁰ I. Pilar (1874. — 1933.), odvjetnik i političar. O njemu vidi opširnije: [Srećko LIPOVČAN i Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Godišnjak Pilar. Prinosi za proučavanje života i djela dra. Ive Pilara*, (Svezak prvi), Zagreb, 2001; [S. LIPOVČAN i Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Godišnjak Pilar. Prinosi za proučavanje života i djela dra. Ive Pilara*, (Svezak drugi), Zagreb, 2002.
- ¹⁰¹ J. pl. Vancaš (1859. — 1932.), arhitekt i političar.
- ¹⁰² O sadržaju »Promemorije« vidi opširnije: Luka ĐAKOVIĆ, *Položaj Bosne i Hercegovine u austrougarskim koncepcijama rješenja jugoslavenskog pitanja 1914-1918.*, Tuzla, 1981., 156-159; Z. MATIJEVIĆ, »Državno-pravne koncepcije dr. Ive Pilara i vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera. Op Promemorije do Izjave klerikalne grupe bosansko-hercegovačkih katolika (kolovoz — prosinac 1917. godine)«, u: [S. LIPOVČAN i Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Godišnjak Pilar. Prinosi za proučavanje života i djela dra. Ive Pilara*, (Svezak prvi), 121 — 123.
- ¹⁰³ Franjevačke izjave u prilog »Svibanjske deklaracije« vidi: F. ŠIŠIĆ, *nav. dj.*, 107 — 108.
- ¹⁰⁴ »Izjava«, *Hrvatski Dnevnik*, Sarajevo, 12/1917., br. 263, 1.
- ¹⁰⁵ Isto.
- ¹⁰⁶ Isto.
- ¹⁰⁷ Isto.
- ¹⁰⁸ Vidi: »Atentat u Sarajevu«, *Novine*, 4/1917., br. 270, 2.
- ¹⁰⁹ I. PILAR, *Ekspezo glede pitanja izlaska Hrvata iz Kraljevine S.H.S.*, s. I. & s. a [Zagreb, 1928?], 1. (Ostavština I. Pilara; u posjedu obitelji Jančić.)
- ¹¹⁰ »Izjava«, *Novine*, 4/1917., br. 268, 1.

- ¹¹¹ J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 355.
- ¹¹² »Izjava Hrvata Bosne i Hercegovine«, *Novine*, 4/1917., br. 276, 1.
- ¹¹³ »Preuzvišenom gospodinu dru. Josipu Stadleru nadbiskupu vrhbosanskom itd. u Sarajevu«, *Hrvatska*, Zagreb, 1917., br. 1921, 1.
- ¹¹⁴ Vidi: »Izjava povjerenja nadbiskupu dru. Stadleru«, *Hrvatska*, 1917., br. 1931, 1.
- ¹¹⁵ Lj. Maraković (1887. — 1959.), književni kritičar i teoretičar.
- ¹¹⁶ S. Barić (1889. — 1945.), političar. Drugi predsjednik Hrvatske pučke stranke.
- ¹¹⁷ J. Andrić (1894. — 1967.), književnik i političar.
- ¹¹⁸ J. ANDRIĆ, »Sjećanja na dra Kreka. (K desetoj godišnjici smrti najvećeg slovenskog pučanina.)«, *SK*, za god. 1927., 44.
- ¹¹⁹ P. GRGEC, »Dr. Janez Ev. Krek. (27. XI. 1865.-8. listopada 1917.)«, u: J. Ev. KREK, *Socijalni eseji, govori i nacrti*, Prvi dio, Požega, [1920.], XII — XIII.
- ¹²⁰ Vidi: *Što je Hrvatska pučka stranka i što ona hoće. Program i uređenje stranke*, Zagreb, 1919.
- ¹²¹ Vidi: »Izjava«, *Novine*, 5/1918., br. 24, 1; »Izjava svećenstva gradova Varaždina i Senja«, *Novine*, 5/1918., br. 27, 1; »Izjava«, *Novine*, 5/1918., br. 42; »Izjava«, *Novine*, 5/1918., br. 47, 2.
- ¹²² J. ŠIMRAK, »Neke uspomene iz godine 1916.-1918.«, *NP*, 5/1923., br. 109, 4.
- ¹²³ Ante PAVELIĆ [st.], *Stvaranje Narodnog Vijeća u Zagrebu. Na obljetnicu predaje Adrese 1. XII 1918*, Zagreb, 1935., 2.
- ¹²⁴ Građa za memoare dr. Velimira Deželića st., Zagrebački sastanak 2. i 3. ožujka 1918.; u posjedu obitelji; Zagreb. Ljubaznošću dr. Dore Sečić omogućen mi je uvid u onaj dio Deželićeve memoarske građe koja se odnosi na Seniorat. Koristim priliku da gospođi doktor najiskrenije zahvalim.
- ¹²⁵ »Sastanak hrvatskih i slovenskih senijora u Zagreb«, *Seniorski Vjesnik (SV)*, Zagreb, 2/1918., br. 1, 42.
- ¹²⁶ Antun BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb — Krk, 1991., 110.
- ¹²⁷ Ivan VITEZIĆ, »Mahnić i njegovo djelo«, *Hrvatska revija. Jubilarni zbornik 1951-1975*, München — Barcelona, 1976., 581.
- ¹²⁸ A. MAHNIĆ, »Jugoslavenstvo i katolicizam«, *Novine*, 5/1918., br. 104, 1.
- ¹²⁹ Isto.
- ¹³⁰ Isto.
- ¹³¹ A. MAHNIĆ, »Zvanje hrvatskog naroda«, *Novine*, 5/1918., br. 108, 1.
- ¹³² Vidi: Milan STANIĆ, *Neprijateljska politika Vatikana prema Hrvatima*, Zagreb, 1948., 13; *Vatikan i Jugoslavija. (Odnos Vatikana prema južnoslavenskim narodima do kraja svetskog rata)*, I deo, Beograd, 1953., 167.
- ¹³³ O odnosu Seniorata prema »ćirilo-metodskoj ideji« vidi: Sibe ZANINOVIĆ, »Deset godina Jugosl. kat. akademskog društva sv. Ćirila i Metodija«, *Almanah Jugoslavenskog kat. akademskog društva sv. Ćirila i Metodija na beogradskom sveučilištu MCMXIX-MCMXXIX*, Zagreb, 1929., 7.
- ¹³⁴ A. MAHNIĆ, »Politika hrvatskih katolika«, *Novine*, 5/1918., br. 109, 1.
- ¹³⁵ Isto.
- ¹³⁶ J.[uraj] D.[EMETROVIĆ], »Klerikalizam i narodno jedinstvo«, *Hrvatska Njiva*, Zagreb, 2/1918., br. 32, 552.

Zlatko Matijević:
»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije
 - Hrvatski katolički pokret i
 stvaranje jugoslavenske
 države u interpretaciji
 Viktora Novaka

Zlatko Matijević:

**»Magnum Crimen«
hrvatske historiografije**
- Hrvatski katolički pokret i
stvaranje jugoslavenske
države u interpretaciji
Viktora Novaka

- ¹³⁷ Dr. B.[OHAČEVSKI] K.[osta] [J. ŠIMRAK], »Rimski Drang nach Osten — vjetrenjača«, *Novine*, 5/1918., br. 191, 2 — 3.
- ¹³⁸ Stipe VUČETIĆ, »Značaj jugoslavenske propagande«, *Hrvatska*, 1918., br. 2074, 1.
- ¹³⁹ ISTI, »Značaj jugoslavenske propagande«, *Hrvatska*, 1918., br. 2082, 1.
- ¹⁴⁰ ISTI, »Značaj jugoslavenske propagande«, *Hrvatska*, 1918., br. 2084, 1.
- ¹⁴¹ »Napadaj popa Stipe Vučetića«, *Novine*, 5/1918., br. 147, 1.
- ¹⁴² Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 70 — 75 (potpoglavlje: »Hrvatski katolički seniorat i osnivanje Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba«).
- ¹⁴³ P. ROGULJA, »Vrhovni cilj«, *SV*, 3/1919., br. 2, 17.